

ÉLETRAJZ ÉS IRODALOMKUTATÁS

– *Pályakezdés, karrierút, irodalomtörténet: Tanulmányok.* Szerkesztette RADNAI Dániel Szabolcs, RÉTFALVI P. Zsófia és SZOLNOKI Anna. Pécs: Verso könyvek, 2021, 273 lap –

KOVÁCS DOMINIK

ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola
doktori hallgató

kovacsdomi@student.elte.hu

[ORCID 0000 0001 8316 7110](https://orcid.org/0000/0001/8316/7110)

KOVÁCS VIKTOR

ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola
doktori hallgató

viktorkovacs@student.elte.hu

[ORCID 0000 0002 3467 3313](https://orcid.org/0000/0002/3467/3313)

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke, illetve a PTE Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskolája 2021. április 9. és 10. között tartotta meg *Pályakezdés és karrierút az irodalomtörténet-írásban* című konferenciáját. A jelen recenzióban ismertetett kötet az előadások alapján írott tanulmányokat tartalmazza, s nemcsak az egyes írói pályakezdések irodalomszociológiai szempontú, tényszerű megközelítését vállalja, hanem az egyes történetek nyomán kibontakozó mítoszok elemzését is. A kötet fő céljai közé tartozik, hogy teljesebb képet adjon az irodalom intézményrendszerének két évszázados működéséről, az induló író társadalmi szerepének és egzisztenciális helyzetének azonosságairól és változásairól. Emellett, mint azt a mítoszokra utalva már említettük, mindezeknek a pozícióknak a performatív jellegét is hangsúlyozza. Hogyan reprezentálódott utólagosan egy-egy írói pályakép kezdete a szerzők és a kortársak visszaemlékezéseiben? Mi állhat annak háttérében, ha a személyes közlések és a hivatalos életrajzi források különbözőt állítanak? Milyen hagyományfolytonossághoz kapcsolódik egy író az önmeghatározás során? Radnai Dániel Szabolcs az *Előszó*ban kitér a kötet módszertani újszerűségére, hiszen a hazai irodalomtudomány a rendszerváltást követően radikálisan elfordult a biográfiai alapú megközelítési formától. Ebben mindenképpen fordulatot jelentett az a folyamat, amikor a szerzői életutak karriertörténetként épültek a vizsgálati keretbe, itt Radnai többek között Ferencz Győző, Kerényi Ferenc, Margócsy István, Szilágyi Márton, Völgyesi Orsolya, Vaderna Gábor, Szajbély Mihály és Szilágyi Zsófia munkáit említi inspiratív előzményként.

Literatura 49 (2023) 3

DOI: 10.57227/Liter.2023.3.9

Szinte közhelyszerű tény, hogy az irodalmi életbe való leggyorsabb belépés valamiféle emlékezetes konfliktus árán valósulhat meg. Szolnoki Anna a „*Gyakran szelőm mellett téptem bajuszomat*” – *Berzsenyi Dániel költészetének kritikája a Mondolatban* című írása arra a bíráló attitűdre reflektál, amellyel az 1813-as *Mondolat* szerzői viszonyultak az ebben az évben a verseskötetével debütáló Berzsenyi Dániel költészetéhez. A tanulmány első szakasza a kötetkompozíció problémáit ismerteti, külön figyelmet szentelve Helmecey Mihály előbeszédének, amelyben Helmecey élesen behatárolja a mű célközönségét. Szolnoki szerint Berzsenyi elutasításához az is hozzátartozott, hogy a *Mondolat* kritikusan Kazinczy Ferenc köréhez sorolták az elsőkötetes költőt, mivel Berzsenyi a kötetben megjelent versei közül többet is neki címzett. A kritikai elmarasztalásnak oka lehetett továbbá, hogy az 1811-es *Tövisék és virágokban* közölt *Kis és Berzsenyi* című vers már a saját pályája megkezdése előtt ismertté teszi a niklai földbirtokos-költő nevét, ráadásul egy kétségtelenül kedves, ám nem túl hálás kontextusban, pozitív példaként tűnt fel a további kortárs alkotókkal szemben. Szolnoki cikke emellett terjedelmesen foglalkozik a *Mondolat* szövegek közti utalásainak vizsgálatával, a műfajiság kérdésével, emellett pedig Berzsenyinek az elutasításra adott reakcióival. E helyütt Szolnoki Bécsy Ágnes korábbi elemzését idézi, amely szerint a költőt nem dühítette fel a bíráló reflexió, sokkal inkább „eltöprengőbb nyitottságot tanúsított”. Ezt főképpen az 1815-ös *Felelet a Mondolatra* megjelenése után ismertette bővebben. A tanulmány a *Mondolat* intertextuális elemzése során olyan új távlatokat nyit Berzsenyi Dániel életművével kapcsolatban, amelyek akár a költő kánonban elfoglalt pozícióját is módosíthatják.

Szolyka Hajnalka cikke (*Pályakezddés-történetek Kazinczy Ferenc autobiografikus szövegeiben*) ugyancsak a hazai felvilágosodás eszmei körét helyezi a középpontba, egészen pontosan a pályakezddés narratív rekonstrukcióját vizsgálja Kazinczy Ferenc írásaiban, különös tekintettel a *Pályám emlékezete* fellelhető szövegpéldányaira. A szerző fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy nem a karrier kezdetének tényszerű behatárolására, hanem az indulást felidéző szövegváltozatok ellentmondásainak ismertetésére vállalkozik. Az első szakasz a vizsgálat tárgyát képező szövegek keletkezés- és recepciótörténetét ismerteti, jelentős mértékben hagyatkozik azokra az írásokra, amelyeket Orbán László „önéletrajzok”-nak nevezett. Szolyka a feltüntetett elméleti háttér segítségével alkalmazza a „szövegmező” fogalmát. A „szövegmezők” voltaképpen a legnagyobb terjedelmű egyezéseket foglalják magukba a *Pályám emlékezete* variánsai között. Ebben a részben egy dilemma is konkretizálódik: hol húzható meg egy pálya kezdetének határa? Majd a levéldiktálás folyamatát vizsgálja, végül pedig a Bugyira és Bécsbe történő utazásról szóló emlékeket foglalja és veti össze egymással a cikk. Az útleírást tárgyaló fejezetek mellett olvasható a *Magyar-Ország Geographica* elemzése, amely művet Kazinczy a szülei emlékének ajánlotta. Az utolsó bekezdésben az önmeghatározás példái kerülnek előtérbe: hogyan fogalmazódik újra Kazinczyban a többlettudás eszményi szintre helyezése, a világi örömről való lemondás és az aszketikus szerzetesi életforma vállalása. A cikk lélektanilag alaposan rekonstruálja Kazinczy Ferenc önképének fejlődését, illetve az

utazásoknak a későbbi alkotói egyéniségre gyakorolt hatását. Bár csak az életműnek egy adott szakaszára fókuszál, a megállapítások, következtetések a teljes karriertörténet ismeretében születnek meg, konkrétan behatárolva a szerzett tapasztalatoknak a későbbi művekben történő reprezentációját.

Gere Zsolt *Az ifjú Vörösmarty* című munkájában ugyancsak a későbbi visszaemlékezések felől közelít a pályakezdés mozzanataihoz. Nagy jelentőséget tulajdonít például a Schöpflin Aladár-féle értelmezésre reagáló Babits-cikknek, amit például Borbély Szilárd *Homonna völgye (Egy töredék Vörösmarty)* című esszéje esetében is fontos előzményként rögzít. Gere egy konkrét évet, 1827-et állítja a tanulmánya középpontjába, amelynek kihívásai sorsfordító jelentőségűek a költő számára; ekkor súlyos egzisztenciális válsággal küzd, de mindenképpen kitart az alkotói pálya mellett. Az értekezés nemcsak Kisfaludy Károly Vörösmartynak címzett „allegorikai költemény”-ét tárgyalja, hanem például Fábíán Gábor biztató levelét, illetve Horvát István állásajánlatát a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztői pozíciójára. Egyes források azt is igazolják, hogy Vörösmarty ebben az évben kezdte el írni a *Csongor és Tündét*, amelyben szintén szerepet játszhatott ez az egzisztenciális ösztönzés. A cikk további lehetőséget is javasol egyes események okainak feldolgozására. A központ és a periféria fogalmaitól elvonatkoztatva például a nemzeti költő, a nemzeti irodalom és a kulturális-befogadó közeg pozíciója között húzódó konfliktusra érdemes reflektálni a későbbiekben, ez akár az egyes Vörösmarty-művek kánonban elfoglalt helyét is megváltoztathatja.

Z. Kovács Zoltán írása (*Cipruslombok Iluska sírjáról*) a *János vitéz* romantikus jegyét hasonlítja össze a *Cipruslombok Etelke sírjáról* motívumrendszerével. A szerző Margócsy Istvánra hivatkozva állítja, hogy Petőfi Sándor elbeszélő költeménye lényegében a főhős öngyilkossági szándékát fejezi ki a Tündérország-metáforán keresztül. A tanulmány alapvetően az eszményi boldogság és a halál összefüggéseit tárja fel Petőfi vonatkozó alkotásaiban. Ugyanakkor más szerzőktől származó művek is részévé válnak az elemzésnek, például az égi boldogságot a földön beteljesítő *Csongor és Tünde*, vagy a *János vitéz* későbbi adaptációi, különös tekintettel Kacsóh Pongrác 1904-es daljátékára. A *Cipruslombokban* vizionált halál jelensége összefügg a kísérteties műfajokkal, a szentimentális sírköltészet hagyományával, sőt Petőfi regényét, *A hóhér kötelét* is eszünkbe juttathatja, amelyben a főhős Andorlaki kiássa a sírból a kedvesét, Rózát. Lényegében hasonló kísérletről van szó, mint amit János vitéz véghez az Iluskával való találkozásért cserébe, Andorlaki is megpróbál átlépni a holtak világába. A földön beteljesedő szerelem azonban sosem tud az eszményi szféra részévé válni. Az elemzés izgalmas kísérletet tesz arra, hogy kimozdítsa a Petőfi-életmű vizsgált alkotásait (különösen a *János vitézt*) a korabeli szakirodalom kijelölt keretrendszeréből, és újszerű módon a dekadenciával, a halálban való boldogság hagyományával vesse össze az elbeszélő költemény idillikusnak nevezett részleteit. Az előfeltevéseket szoros olvasással igazolja.

Szilágyi Márton a Tízek Társaságát alkotó szerzők pályakezdését vizsgálja *Utak az első publikációhoz* című összefoglaló tanulmányában. A közösség tagjait egyértelműen összekötötte az önálló lapindítási ambíció, azonban ez a tervük nem valósul

hatott meg, a többségük az *Életképek* rendszeres publicistája lett. Az olyan közismert költők, mint Petőfi Sándor, Arany János vagy Jókai Mór indulásának rekonstrukciója is számtalan, korábban kevésbé hangsúlyozott tényt kínál. Megtudhatjuk például, hogy Jókai már kilencévesen publikált a kor egyik neves folyóiratában, a *Társalkodóban*, a közlés előkészítője és segítője vélhetően Tóth Lőrinc volt. Általánosságban kijelenthető, hogy a támogató családi háttér, az iskolai önképzőkörök, illetve a mentor szerepét betöltő idősebb pályatárs jelenléte valamennyi esetben szerepet játszik a költői fejlődésben és érvényesülésben. Arany János helyzete például azért számít unikálisnak, mert különösebb szakmai támogatás nélkül, hosszú próbálkozásokat követően vált az irodalmi élet egyik irányító alakjává. Az övénel talán csak Petőfi Sándor befolyása egyértelműbb a korban, azonban a pályakezdekskor ez korántsem látszott ilyen egyértelműen. Kezdetben a *Regélő Pesti Divatlap* is figyelmen kívül hagyta a fiatal költő jelentkezését, akinek azt megelőzően névtelenül jelent meg két verse a *Népbarát* folyóiratban. Végül a Bajza József szerkesztette *Athenaeum* vállalta a *Borozó* közlését. Az említett alkotók mellett Tompa Mihály, Bérczy Károly, Lisznyai Kálmán, Kerényi Frigyes, Pákh Albert, Obernyik Károly, Pálffy Albert és Pap Endre debütálását elemzi Szilágyi Márton cikke. Konklúzióként kijelenthető, hogy 1843-as megszűnéséig az *Athenaeum* töltötte be az irodalmi hitelesítő sajtóorgánium pozícióját. Az írás által bizonyított tények közé tartozik továbbá, hogy a Tízek Társaságban összefogott írói kör lényegében „kényszer szülte érdekcsoport” volt, a tagok egymáshoz képest is teljességgel eltérő utat jártak be. A kutatás továbblépési lehetőségei nyilvánvalóak: ahhoz, hogy a kor irodalmi életének szerkezetváltozása a kortárs szempontok alapján vizsgálható legyen, fontos részletesebben feltérképezni a nyilvánosság működésének átalakulását is.

Némiképp kapcsolódik az előző témához Milbacher Róbert értekezése *Arany János pályakezdései* címmel. Bár Arany esetében, mint azt már elmondtuk, egy a nemzedéktársakhoz képest kései pályakezdecsről beszélhetünk, az ő elindulásánál is kulcsfontosságú a baráti támogatás szerepe. Általánosan elterjedt mítosz, hogy a *Toldi* szerzője a *János vitéz* inspiratív hatása alatt látott hozzá nagyszabású művéhez, s ez juttatta egyben írói karrierjéhez is. Milbacher azonban sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít a valamikori iskolai ismerős Szilágyi Istvánnak, aki a cikkben idézett önéletrajzi levél tanúsága szerint 1842 tavaszán rektorként érkezett Szalontára, s ettől kezdve rendszeres vendége lett Arany Jánosnak. A közös alkalmakon gyakran folytattak párbeszédet az irodalom kérdéseiről. A tanulmány nagy terjedelemben foglalkozik ezzel a részben baráti, részben a karrierútra is hatást gyakoroló kapcsolattal. Igen szemléletes az az idézett levélrészlet is, amely már a *Toldi* sikere után keletkezett, s amelyben Szilágyi Aranyt voltaképpen Petőfinél is autentikusabb költőként írja le. Egyszersmind elmarasztalója is a közismertebb pályatárs által képviselt népiességnek, a *János vitéz*ben felbukkanó illogikus és irracionális eseményeknek. Az Arany–Petőfi barátsággal kapcsolatban Milbacher az „irodalmi apa” fogalmát használja, meglátása szerint Arany számára ilyen pozícióban jelenik meg az egyébként fiatalabb pályatárs. A szorongás, a frusztráció és az elfogadtatásért folytatott küzdelem egészen sokáig

kísérték a Nagyszalontáról érkező költő útját, akinek kezdeti novellái a tanulmány szerint egy magyar Dickens megszületésének lehetőségét hordozták magukban. Mindent összevetve kijelenthető, hogy Milbacher voltaképpen a „semmitől megszülető *Toldi*” mítoszának sikeres átértelmezését végzi el a tanulmányában, illetve az időrendiség mentén is újrastrukturálja az Arany-életművet. Eredményesen bizonyítja, hogy a népiesség már az országos ismertséget hozó elbeszélő költemény előtt is része volt az alkotói működésnek.

Rétfalvi P. Zsófia az egykönyvesség dilemmáját járja körül az *Egy pálya kezdete és vége* című írásában, amely egyébként Madách Imre alkotói indulásáról szól. Rétfalvi a fogalmi keretrendszer és a témához kapcsolódó szakirodalom részletes ismertetésén túl azokat a lehetséges okozati variációkat is konkretizálja, amelyek egy-egy életút esetében befolyásolhatják az egykönyves szerzővé válást. A tanulmány központi célja, hogy bemutassa a minősítésnek az alkotói pálya elbeszélhetőségére gyakorolt kedvezőtlen hatását. Az idézett sajtóreflexiók közül kiemelkedik például az angol Diane Long Hoeveler Mary Shelleyre irányuló megjegyzése, aki ironikusan, a latin nyelvbe ágyazva fogalmazza újra a közismert mondást: „*Cave ab homine unius libri!*”, azaz „Óvakodj az egykönyves szerzőtől!”. Madách íróvá válásában Rétfalvi fontos szerepet tulajdonít a szinte még gyermekkorban folytatott szerkesztői tevékenységnek a *Litteraturai Kevercs* című kézírásos lap élén („szerkesztőtársa” tízéves öccse, Pál volt). Ez az információ cáfolhatja az egykönyvességet firtató következtetéseket, miszerint Madách Imre épp csak alkalmilag csatlakozott az irodalmi élethez, hiszen korai elköteleződése már a családi környezetben világosnak tűnik. A tanulmány szerzője sikeresen érvel emellett a hipotézis mellett is, hogy a *Lant-virágok* című kötet alapvetően túlhangsúlyozott a Madách-életműben. Hasonlóan a *Litteraturai Kevercs*hez ez a gyűjtemény is csak a rokonságban terjedt, nélkülözve a szélesebb irodalmi nyilvánosságot. Nem szabad ugyanakkor figyelmen kívül hagyni aényt, hogy Madách Imre felmenői és hozzátartozói sorában több irodalmi ambíciójú egyént is találni, akik esetlegesen az ifjú érdeklődését a literátori működés felé fordíthatták.

Owaimer Oliver tanulmánya (*Két Petőfi – A Petőfi-diskurzus két pólusa az 1850-es években*), mint azt a cím is sejteti, nem keveset vállal. A Petőfi Sándor személyére és munkásságára irányuló kritikai megközelítések számtalan vitát váltottak ki a későbbi évtizedekben, és az irodalmi közbeszédben olykor még ma is egymásnak ellentmondó álláspontok jelennek meg a témával kapcsolatosan. Owaimer a kollektív emlékezet fogalmi tisztázásával indítja az írását, amely által lehetőség nyílik az 1850-es évek Petőfi-diskurzusának újabb szempontú feldolgozására. A kollektív emlékezet terminusának tisztázásakor elsősorban Jan Assmann felfogását érvényesíti, eltávolodik ugyanakkor attól az állítástól, hogy a történetírás teljes mértékben a kollektív emlékezet része volna. Emellett Maurice Halbwachs és Pierre Nora kapcsolódó téziseit is ismerteti, igen határozottan kijelölve az általa használt gyűjtőfogalom határait. A hazai szakirodalom tekintetében több utalás olvasható Dávidházi Péter *Isten másodszülöttje* című könyvére. Ez a mű a magyar irodalomtörténet-írásban szinte úttörőnek számít, ugyanis elsőként helyezi a kutatás középpontjába a Shakespeare-kultusz fej-

lődését, a mítoszok kiépülését. A cikk ezzel párhuzamban tárgyalja a Petőfi Irodalmi Múzeum egy-egy reflexióját, amely a kollektív emlékezet Petőfi-variánsait mutatja be: a Barguzin-mítoszt, illetve a proletárköltőként való reprezentációt. A *Petőfi és a történettudomány* című szakasz elsősorban Gyulai Pál 1854-es tanulmányára (*Petőfi Sándor és lyrai költészetünk*) koncentrál. Feltűnőnek találja az omnipotens elbeszélő jelenlétét, amely azt a látszatot kelti, mintha a költő életének valamennyi pillanatáról ismeretekkel rendelkezne. Ugyanakkor az életút ismertetése csak 1847 februárjáig tart, külön figyelmet szentelve az Arany Jánossal köttetett barátságának. Ezt követően a Gyulai-értekezés szerkezeti felépítettségéről olvashatunk, illetve Petőfi Sándor kidolgozott jellemrajzát követhetünk végig: milyen folyamatok hatása alatt, milyen irányba fejlődött személyisége. A már-már regényes stílusjegyek kiemelése után Jókai Mór 1855-ben megjelent kötete (*Tarka élet*) válik a vizsgálat tárgyává, amelyet a szubjektív Petőfi-emlékeket tartalmazó *Egy magyar költő életéből* című fejezet rész nyit. A megközelítés konklúziója, hogy a Gyulai- és a Jókai-írás közötti eltérések nem az állítások mennyiségében és igazságtartamában, hanem a szövegek által választott nézőpontban érhetők tetten. Míg Jókai Mór a személyességet, addig Gyulai Pál a nemzeti narratívát alkalmazza írói perspektívaként. A dolgozat célja nem a két mű, hanem a teljes szerkezet bemutatása, a szerzőket meghatározó irodalmi-társadalmi pozícióké (az íróé és az irodalomtörténészé), amelyek az egymástól eltérő megszólalási módot, etikai-identitásbeli attitűdöt létrehozták.

Santaveczi Anita munkája (*Bolyongások Asbóth János életművében*) az utazás, az útleírások és az ezzel lélektanilag együtt járó énkeresés jelenségét járja körül a vizsgálat tárgyát képező *Egy bolyongó tárcájából* című Asbóth-műben. Fontos szakirodalmi előzményként hivatkozik Mórocz Gábornak az *Álmok álmodóját* tárgyaló tanulmányára (*A bolyongás is „rendszer”*), amely állítása szerint a modern ember alapvetően a struktúrából való önnön kirekesztettsége miatt bolyong. A cikk továbbá egy kiterjedt nemzetközi referenciahálózatot is ismertet, például a festői bolyongás motívumának jelenlétét. A 19. századi (elsősorban angol) gyakorlat szerint ugyanis az egyes festők tájfelfedezési útra indultak, élményeik pedig később könyvillusztrációkként köszöntek vissza. Ezt a szellemi irányzatot „picturesque”-nek nevezték el, William Gilpin három esszéjét is írt a témában. Santaveczi továbbá olyan alkotásokat mutat be, amelyek az ábrázolt gyakorlat alapján párhuzamba állíthatók Asbóth szövegével. A viktoriánus regények bolyongói a leggyakrabban alacsonyabb társadalmi rétegekből származnak, az útkeresés egyszersmind a talajvesztettség és a társadalmi kiszolgáltatottság metaforájaként érvényesül. Charlotte Brontë *Jane Eyre*, illetve Emily Brontë *Üvöltő szelek* című regényében a természet válik az énkeresés terévé, s az egyes környezeti leírások általában összefüggésben állnak a lelkiállapot változásával. A szerző fontosnak tartja, hogy a jelen kutatásból kiindulva olyan átfogóbb vizsgálat valósuljon meg, amely az *Álmok álmodóján* kívül a további Asbóth-műveket is figyelembe véve elemzi a kifejezetten az íróra jellemző etikai-esztétikai jegyeket, amelyek a bolyongás tematikájában rokoníthatók bár az angolszász irodalmi hagyomány mintáival, de határozott vonásokban el is térnek tőlük.

Nagy Hilda a századforduló meghatározó írója, Bródy Sándor pályakezdését mutatja be cikkében (*Bródy Sándor nyomorult indulása*). A Bródyt széles körben ismertté tevő *Nyomor* című novelláskötet 1884-ben jelent meg, s több meghatározó visszaemlékezés szerint is radikális hatást váltott ki az olvasókból, kritikusokból. A Nagy által idézett Feszty Árpádné például „tűzcsóva”-ként írta le a *Nyomor* megjelenését, amely, mint az a címből is kiderül, a társadalom (nem kizárólagosan osztályalapú) perifériájára szorult alakok irodalmi portréját adja, s ilyen mivoltában a magyar olvasóközönység számára mindenképpen megelőzte Dosztojevszkijt vagy Gorkijt, akiket ekkoriban még a legműveltebb társadalmi körökben sem volt szokás ismerni. A tanulmány a pályatársak reakcióit is bemutatja, kitér például Karinthy Frigyes Bródy-paródiájára, illetve Csáth Géza 1904-es naplóbejegyzésére. Ebben a tizenhat éves Csáth az örömről számolt be, amiért az ekkor már elismerésnek örvendő Bródy kedvező véleményt fogalmazott meg írásáról. Nagy cikke terjedelmes részt szentel a naturalizmussal való egyértelmű összefonódás irodalomtörténeti folyamatfeltárásának, az Émile Zola munkásságával való kritikai társításnak. A kötet bizonyos novellái részletesebb elemzést kapnak (elsősorban az ábrázolt női pozíció és a társadalmi kivetettség felől olvasva), ilyen például a *Zizi*, *A vármegye választ*, *az Örökre mindig*, *a Mosóné lányai*, *a Mefisztó barátom* és *a Comtesse Saphó*. A tanulmány eredményesen igazolja, hogy a *Nyomor* mint első kötet hosszú távon is viszonyítási ponttá válik Bródy pályáján, ezt ugyanakkor nem kizárólagosan a szövegek minősége idézi elő, hanem a problémafelvetések társadalmi jelentősége és újszerű mivolta.

Radnai Dániel Szabolcs „*Mint Homér fölött a hét város...*” című írása Eötvös Károly pályakezdését értelmezi a hivatalos karrierúttal való összevetésben. A cikk elején fontosnak tartja rögzíteni, hogy Eötvös nem része a hivatalos értelemben vett irodalomtörténeti kánonnak, továbbá folyamatos kritikai recepcióval sem rendelkezik. Az egyes reflexiós mezők (alkalmi, tematikus, regionális jellegű) kijelölése után az alfejezetek a különféleképpen mitizált pályakezdés-variációkat tárgyalják. Radnai meglátása szerint Gergely András esszéje foglalja össze a leginkább az életmű utólagos megközelítési dilemmáit, amely szoros összefüggésben áll Eötvös működésének komplexitásával, az író, a politikus, az ügyvéd és a rétor szerepének olykor egymást elnyomó párhuzamos jelenlétével. A kánonon kívüli helyzet ellenére Eötvös egy, a kritika részéről gyakran tárgyalt szerzőnek számít, akit Radnai értékelése szerint általánosságban a „*legmagyarabb és legtizenkilencedik-századibb huszadik századi író*”-nak tekintettek. A kései pályakezdés konstrukcióját egy külön fejezet elemzi. Az aktív politikusi és védőügyvédi tevékenységet folytató Eötvös háttérbe szorította írói működését, ugyanakkor az említett tevékenységek kétségtelenül elősegítői voltak a későbbi kibontakozásnak. Bár a minden részletre kiterjedő Eötvös-biográfia eddig még nem született meg, s valószínűleg a szerzőjének választania is kellene a felvázolt életútváltozatok között, a tanulmány kísérletet tesz az egyes történetvariánsok összegyűjtésére. Kitér például Eötvös Károlynak a Pápai Református Kollégium képzőtársaságában betöltött szerepére, az álnéven közölt publikációkra, illetve a politikai karrierrel némileg összefüggő újságírói szerepvállalásra. Radnai az összefoglalásában

amellett érvel, hogy az eötvösi írói karrierkoncepció a maga korában nem illeszkedett a modern polgári mintákhoz, a profilépítés szintjén is másképp dolgozott, mint a kortársai. Elsősorban ez az anakronisztikus pozíció indokolja a századfordulós népszerűséget, amely rövid időre ugyan, de kánonközeli státuszba helyezte az idősebb írókat.

Előfordul, hogy az egyes írói pályák éppen a neves elődökkel való összehasonlításban bontakoznak ki. Szilágyi Zsófia *Pályakezds a pálya közepén* című tanulmánya egy ilyen jelenséget vizsgál. Móricz Zsigmondot meglehetősen ellentmondásos viszony fűzte Mikszáth Kálmán hagyatékához. Annak ellenére, hogy a *Nyugat* 1910/11-es számában ő búcsúztatja a magyar irodalom nagy halottját, azáltal a gesztus által, hogy elsősorban az újságírói érdemeket emeli ki az életműből, máris éles kritikát fogalmaz meg Mikszáth prózairodalmával szemben, nem kis felháborodást keltve az olvasókban, s főként a gyászoló családtagokban. A bíráló attitűd természetesen nem véletlen, Szilágyi a korábbi szakirodalmi megállapításokat figyelembe véve személyes elhatárolódásként is értelmezi a cikket, mivel Móricz műveit a korban (és persze később is) sokan rendelték a mikszáthi faluábrázoló hagyományhoz. Az 1920-as években azonban, akárcsak a hazai irodalmi élet teljes intézményrendszere, Móricz alkotói gyakorlata is átalakult. A *Színházi Élet* 1922/38. száma az író új regényét, a későbbiek során folytatásokban közölt *A kis vereshajú* úgy harangozta be, mint amit a valódi szerző kilétének ismerete híján könnyen tulajdoníthatnánk Mikszáth Kálmánnak. A felvidéki kisváros műkedvelő egyesületében játszódó történet teljesen új stílust képviselt a korábbi Móricz-alkotásokhoz képest. Szilágyi a tematikai változás hátterében különböző okokat sejt: *A kis vereshajú* megjelenésének idején Móricz már olyan tekintélyszemélyként jelent meg a fiatalabb írónemzedék számára, akárcsak hajdanán Mikszáth. Emellett a trianoni határrendezés következtében közlési lehetőségként jóval kevesebb lap állt az írók rendelkezésére. Móricznak ekkoriban problémát jelentett továbbá a tanácskormány alatti ellentmondásos szerepvállalása is. Szilágyi tanulmánya végigjárja *A kis vereshajú* útját, s közben bemutatja szerzője privát és társadalmi funkciójának változásait is *A kis vereshajú* színésznőjének alakja (akit elsősorban a feleségéről mintázott a szerző) voltaképpen Móricz karriertörténetével is összefüggésbe hozható. Ezt a záró sorok egyértelműsítik: az írói karrier egy sikertelen rendezői ambícióból bontakozott ki.

Ludmán Katalin Hajnóczy Péter hagyatékának történetét dolgozza fel (*A hagyaték szerepe Hajnóczy Péter életművének befogadástörténetében*), elsősorban a recepció felől közelítve. A tanulmány a bevezetőben irodalomtörténeti párhuzammal indít, felidézi, hogy Hajnóczy *A fűtő* című novelláskötete Kertész Imre *Sorstalanságával* egyidőben debütált a Szépirodalmi Könyvkiadónál. Ugyanakkor Ludmán írása mégsem vállalkozik a két szerző pályaképeinek összehasonlító elemzésére, csupán az egymástól eltérő utóélet befolyásoló tényezőit sorolja fel (kapcsolat, szándék, lehetőség vagy mulasztás). A következő szakaszban jobbra a posztumusz Hajnóczy-kötetek kerülnek a középpontba, amelyek gyakran már a címadásukkal (*Hátrahagyott írások*) közvetítik hagyatéki jellegüket. A cikk külön figyelmet szentel a 2003-ban megjelent „emlékező gyűjtemény”-nek. Ez a kötet elsősorban a nekrológokat, a mű-

vekről közölt kritikákat és a hagyatékban maradt képanyagot tartalmazza. Megfigyelhető, hogy a kanonizált életmű rövidesen egy „másodlagos korpussszal” egészül ki, ezáltal pedig ismét a reflexiók középpontjába kerül. A befogadástörténet korszakait vizsgáló fejezet alapvetően három nagy részre bontja Hajnóczy pályáivét. Az első periódus az 1970 és 1981 közötti időszak; a szerző alkotásai paradox módon éppen a halála évében, 1981-ben kapják a legnagyobb kritikai visszajelzést. Az 1982-től 2010-ig tartó, csaknem harmincéves intervallum pedig két meghatározó munka megszületését teszi lehetővé. Ekkoriban jelenik meg Szerdahelyi Zoltán beszélgetőkönyve és Németh Marcell monográfiája, amelyek újból elindítják a Hajnóczy-írások kritikai diskurzusát. Míg a 2010-et követő évek legkiemelkedőbb eseménye *Az elküldött* publikálása, ez a kötet ugyanis hagyatéki forrásokat is felhasznál. A tanulmány a következőkben a kultikus közelítésmód alapvető tételeire és a szövegkritikai problémákra mutat rá, megállapításait ábrákkal igazolja. Bár Hajnóczy Péter műveinek kiadástörténete hozzáférhető és rekonstruálható, a szövegkritikai perspektíva jóval nagyobb kihívást jelent az elemzők számára. Ludmán szerint fontos volna ismertetni, milyen filológiai problémák állnak fenn a teljes életmű vonatkozásában.

Primo Levi munkásságát helyezi a középpontba Szabó Barbara tanulmánya, a *Kémia és irodalom*. A huszadik századi olasz irodalom meghatározó szerzője jobbára az 1947-es *Ember ez?* című holokausztregénye nyomán vált híressé, amelyet a kritika szinte a kezdettől fogva önéletrajzi memoárként könyvelt el. A határokat feszegető, mindaddig kimondatlan téma felvetése ellenére (vagy talán éppen ebből kifolyólag) a megjelenés idején teljesen mellőzött volt, csak a későbbi kiadások tették széleskörűen ismertté. Ennek tekintetében különösen érdekes, hogy a majdnem két évtizeddel későbbi, 1966-os *Természetes történetek* esetében Levinek miért volt szüksége a Damiano Malabaila álnév használatára. Szabó megállapítása szerint elsősorban azért, mert a szerző így tudta eltávolítani a művét az életrajzi alapú megközelítések-től. A *Kémikus-író dichotómia* című fejezetben az írói kibontakozás második szakaszáról olvashatunk bővebben, illetve arról a jelenségről, hogy miképp befolyásolta az író kémikusi végzettsége a regények megszületését. A tömör, világos nyelvhasználat a következő elbeszélésgyűjteményben, *A periódusos rendszerben* érvényesül a leginkább. A tanulmány szerzője a stílust „narratív kémia”-nak nevezi, s utal arra, hogy az olasz író Mengyelejev rendszerét is költeményként értelmezte. Az elemzés hipotéziseit nemritkán Levi személyes nyilatkozatai és közlései támasztják alá. A konklúzió szerint Primo Levi munkásságát nem lehet egyszerűen egy traumatikus időszak memoáirodalmaként értelmezni, jóval több volt ennél.

Melhardt Gergő írásában a közelmúltban elhunyt Térey János újraírt pályakezdésével foglalkozik (*Szétszórás, egyesülés*). Az 1991 tavaszán publikált *Szétszórás* című kötet húsz évvel később, 2011-ben, hosszú átírást követően újra az olvasókörzség elé került. Melhardt részletesen foglalkozik az átírás mozzanatának a Térey-életműben elfoglalt szerepével, kijelölve az egyes mérföldköveket is, például a 2006-os *Ultra* című verseskötet kritikai sikerét. A tanulmány bemutatja jelentős irodalmi előképek hasonló eljárásait is, Füst Milán, Szabó Lőrinc és Kosztolányi Dezső vers-

újrairásait vizsgálja, hármójuk közül Szabó Lőrincet érzi a szerző Téreyvel leginkább párhuzamban álló alkotónak. Ezt az előfeltevést helyenként konkrét szövegutalások is igazolják, például az *Őszi hadjárathoz* csatolt jegyzetben szereplő Szabó Lőrinc-idézet. Ugyanakkor Melhardt több fontos különbségre is felhívja a figyelmet. Egyrészt a számszerűségben figyelhetők meg eltérések: Szabó Lőrinc többször élt az átírás és újraközlés gyakorlatával, mint Térey. Másrészt Térey az átírást nem tekintette kizárólagos megváltoztatásnak, csupán a megváltoztatás egy részének, amelyet az életmű további darabjainak tematikus-stílusbeli átalakulása is kiegészít. Az összevető értékezés az egyes szövegrészletek eltéréseinek pontos ismertetését is vállalja, s fő hipotézise, hogy a *Szétszóratás* irodalomtörténeti jelentősége a két variáns egymáshoz fűződő viszonyában ragadható meg a leginkább.

Szajbély Mihály az *Életrajzírás, ahogyan Lengyel András Ignotus-könyve nyomán látszik* című tanulmánya egy nemrégiben kiadott Ignotus-könyv szerkezetbeli sajátosságait járja körül, külön figyelmet fordítva a kötet terjedelme ellenére fennálló töredékjellegére. Szajbély szerint jól érzékelhető, hogy Lengyel a teljes Ignotus-életmű feldolgozására törekedett, az e témában kiadott kötetek viszont csak az előtanulmányokat tartalmazzák. A cikk első fele azt az elméleti keretrendszert tárgyalja, amely Lengyelt a vizsgálat tárgyát képező könyv megírása során befolyásolhatta. Hosszan elemzi például Sigmund Freudnak az éber álmokról, az elfojtottról és a tudattalanról tartott előadásait, majd pedig említést tesz a huszadik század meghatározó irányzatairól, a formalizmusról és a strukturalizmusról, illetve az életrajzi megközelítések háttérbe szorításáról, az egyes műveknek az alkotóktól elfüggetlenített elemzéséről. A biográfiai aspektust az „irodalmi pletykázkodástól” elhatárolandó Szajbély többek között Graf, illetve Dilthey tételeit idézi, majd pedig hangsúlyozza, hogy a biográfus általánosságban nemcsak az életút részleteit mutatja be, hanem a kontextuális körülmények formáló hatására is kitér. David E. Nye antibiográfiájának ismertetése után újabb perspektívák mentén jutunk vissza Lengyel András könyvéhez. Az abban felvázolt Ignotus-kép nem ellentétes a korábbiakkal, a szerzőt csupán a finomítás, a kiegészítés szándéka vezérli. A tanulmány állítása szerint Lengyel narratívába rendezi Ignotus családtörténetét, s bár ez azzal a kényszerű következménnyel jár együtt, hogy a korábban összegyűjtött adatok közül nem mindegyik bizonyul hasznos információnak, kétségtelenül többféle interpretációs lehetőségnek ad teret. A konkrét lezárás hiánya a műnek előnyére válik.

Mindent összevetve elmondható, hogy a *Pályakezdés, karrierút, irodalomtörténet* című tanulmánykötet nagy mértékben járul hozzá a biográfiai olvasat „rehabilitációjához”, rámutatva, hogy ez az eljárás nemcsak a marxista irodalmi keretben működhet, s egyszersmind nem is kizárólagos a szövegalapú elemzési móddal szemben. Elsősorban a mindenkori irodalmi intézményrendszer megismerését teszi lehetővé, amelyre például a művek recepció- és befogadástörténetének feldolgozásakor kiemelten szükség van.